

ELİF ŞAFAK'IN AŞK ROMANINDA TASAVVUF

*Mehmet Bakır ŞENGÜL**

ÖZET

Tasavvuf; kaynağı, gelişimi ve yaklaşım biçimi itibariyle sürekli olarak tartışmaların odağında olmuştur. Her şeyde yaratıcının yansımaları arayan tasavvuf, sevgi ve hoşgörü odaklı bir geleneğe sahiptir. İnsanlığın gelişim sürecinde gizemli unsurların ilgi çekiciliği, tasavvufta da kendisini göstermiş ve etkisinin dönüştürme gücü, ilgili olsun veya olmasın herkeste, tasavvufa karşı bir merak uyandırmıştır.

Türk romanının son zamanlardaki önemli isimlerinden olan Elif Şafak'ın, son romanı *Aşk* (2009), odağa aldığı tasavvufi düşünce ekseninde, aşkı ve kişisel özgürlüğü önceleyen bir kurguya sahiptir. Roman, biri 13. diğeri, 21. yüzyılda geçen iki farklı kurguya sahiptir. Romanda Ella'nın yalnızlığı, arayışları ve aşkı kovalaması ile Mevlana ve Şems'in 13. yüzyılda yaşadıkları tasavvufi aşk yolculuğu, birlikte ilerler. 13. yüzyılda geçen kurgu, kendi içinde bağımsız bir içerikle diğer kurguyu etkileyerek bazen de dönüştürerek varlığını sürdürür.

Romanda Mevlana üzerinden, tasavvuf ve hoşgörü konuları okurun dikkatine sunulur. Tasavvufun aşamaları, kişisel gelişim ve dönüşüm üzerindeki etkileri ve dünyada kitleleri etrafında toplama amacıyla olan bir dil kurma arzusu, Şafak'ın, *Aşk* romanında tasavvufla ilgili öne çıkardığı başlıklardır. Yazar, eserinde öncelikle tasavvuf literatürüne bağlı kalmış ve Mevlana döneminin dil özelliklerini yansıtmaya çalışmıştır. Bu çalışmada, Elif Şafak'ın anılan romanındaki tasavvufi unsurların işleniş biçimi, bunun kişilerdeki yansımaları ve Mevlana döneminde yaşanan aşkın romanda ele alınışı irdelemektedir.

* Okt., Bitlis Eren Üniversitesi, Kanık Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksek Okulu, mehmet sengul13@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Aşk, Elif Şafak, Mevlana ve Şems.

SUFISM AT ELİF ŞAFAK'S NOVEL LOVE

ABSTRACT

Sufism has always been on the focus of arguments in terms of its source, improvement and approach. Searching for the reflection of the creator in everything, Sufism has a tradition focused on love and tolerance. The attractiveness of mystical objects throughout the process of mankind's improvement has also effects on Sufism and the transformation power of this effect raises people's curiosity whether they are interested in Sufism or not.

One of the lately important names of Turkish novelists -Elif Şafak's latest novel 'Love' (2009) has a plot which gives love and personal freedom priority on the basis of sufistic thought. The novel has two different plots, one takes place in the 13th century and the other is in the 21st century. The story of Ella's loneliness, searches and pursuit of love is handled together with Mevlana and Shams' companionship through the pursuit of sufistic love in the 13th century. With its independent content, the plot in 13th century continues its existence by affecting and sometimes by transforming the other plot.

The novel presents Sufism and tolerance to the readers through the agency of Mevlana. Stages of Sufism, its effects on personal improvement and transformation, its desire to create a language that gathers crowds together are the headlines Elif Şafak highlights about Sufism in *Aşk*. Before all else, the novelist is devoted to Sufistic literature and tries to present the language features in the era of Mevlana. In this work, the way of Sufistic elements' presentation, effects of these elements on characters and the handling of Sufistic love in Mevlana's era are studied.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Key Words: Sufism, *Love*, Elif Şafak, Mevlana and Shams.

Giriş

Tasavvuf düşüncesi, İslam'ın ortaya çıkışından günümüze kadar geçen sürede, tartışmalı bir alanda yer almıştır. İslam'ın mistik boyutunu oluşturan tasavvuf, "ilahi bilgi ve gizli tutulması gereken sırlar(ı)" (Kara, 1990: 11) içeren bir düşünce sistemidir. Tasavvuf, insanın var oluş gerçeğini sorgulayan, Allah'a ulaşmayı amaç edinen, ruhen arınıp tatmin olmayı hedefleyen, dünyanın geçici olduğunu ifade eden bir anlayıştır.

Tasavvuf kelimesinin kaynağı ile ilgili olarak, çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Tasavvufun Arapça, yün anlamına gelen 'suf' kelimesinden türediği birçok araştırmacının ifade ettiği bir görüştür (Gölpınarlı, 2007: 24, Kara, 1990: 27, Eraydın, 1990: 60-61). İslam'ın ilk yıllarında, Peygamber efendimizin ve ashabının yün elbise giydikleri ve bu şekilde dünya nimetlerinden uzak kaldıkları bilinmektedir (Eraydın, 1990: 61). İslam mistisizminin kaynağı olarak da, Kuran-ı Kerim'deki "Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikrediniz" (33/41), "Beni zikredin, ben de sizi zikredeyim" (2/152), Rabbinin adını an, her şeyi bırakıp yalnız O'na dön" (73/8), "Geceleri az uyurlar, seherlerde istiğfar ederlerdi" (51/17-18) ayetleri, dayanak olarak kabul edilir. Bu ayetlerle örtüşen birçok Hadis de bulunmaktadır. Ayrıca, "Hz. Peygamber'in şahsi yaşantısı, sûfler zümresi için bir örnek teşkil etmiştir" (Mehmet Nazmi Efendi, 2005: 20).

Mutasavvıflar, Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetlerin görünen anlamlarından ziyade, bâtinî (iç, gizli) anlamlarına önem vermişlerdir. Böyle bir anlayış, 'bilgi'ye farklı bir yaklaşım biçimini zorunlu kılmıştır. Mutasavvıflar, kâinatta meydana gelen olayları akılla, müspet bilimle izah etmek yerine, bunları ruhî bir bakışla açıklama gereği duymuşlardır. Akıl, duyu organlarımızın aktardıkları ile sonuca ulaştığına göre, soyut konularda, asıl dikkate alınması gereken akıl değil, ruh ve kalp olmalıdır. Dinsel konular, nakli bilgiler olduğundan, kalp ve ruh ile anlaşılabilirler. Kişinin, soyut anlamlar içeren konuları açıklayıp anlamlandırabilmesi için de, ruhunu arındırması gerekmektedir. Eğer ruhun arındırılması

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

sağlıklı bir şekilde gerçekleşirse, algılama da sağlıklı bir şekilde gerçekleşecektir. Bu düşünceye göre, tasavvufun ortaya koyduğu arınma biçimi, doğru bilgiye götüren kaynak olarak kabul edilir. Tasavvuf eğitimini alan kişi, olay ve olgulara farklı bir açıdan bakmakta ve içsel bir sorgulama yaşamaktadır. Tasavvufa göre, beden ve ruhu “iki ayrı varlık olarak kabul etmek doğru değildir. Tasavvuf canın tene hâkimiyetini sağlayan prensipler koymuştur” (Eraydın, 1990: 64). Ruhun ölçülerine göre anlamlandırılan akıl, hakikatin görüntüsünü algılamada aşkın bir güç kazanacaktır.

Tasavvuf yolculuğu, dört aşamadan oluşmaktadır. Bunların birincisi olan ‘tâlip’, züht ve tasavvuf yolunu isteyen kişi demektir. Bu, uzun ve ciddi bir süreçtir. İkinci basamak olan ‘mürîr’ makamını, bir önceki zorlu imtihanı geçenler oluşturur. Bu makamda tasavvufî sorumluluklar, pratik olarak uygulamaya konulur. Müridin muradı Allah’tır ve mürit, insanın hakikati akıl ve mantıkla değil, tam bir dinî tecrübeyle kavrayacağını bilir. ‘Sâlik’ adlı üçüncü makamda kişi, seyr ü sülûk (kemale erme) aşamasından geçer. Bu, herkesin üstesinden gelebileceği bir aşama değildir. Bu makamda, çok fazla ibadet ve zikir yapmak gerekir. Son olarak ‘vâsıl’ makamına ulaşan kişi, vahdete, Allah’a ulaşmış demektir. İmtihanı başarıyla geçmiş olan ‘vâsıl’, dini tecrübelerle sahiptir. ‘İlahî şevk’i tatmaya liyakat kazanmıştır. Kişi, bu makamda ‘fena fi’l-Vücûd’ (fena fi’llah) sırrına da ulaşmış olur. ‘Fena fi’l-Vücûd’, bütün varlıklardan vazgeçip her şeyi Allah’tan ibaret gören; Allah’ın varlığı içinde yok olan kişilerin içinde bulunduğu hali ifade etmek için kullanılır (Bolay, 1990: 264–265). Buradan hareketle tasavvufun, fazlasıyla ibadet etmek, kalbin kötü duygu ve düşüncelerden arınmasını sağlayacak fiiller ve zikirlerde bulunmak olduğu sonucuna ulaşılabilir. Dünyanın geçici ve ölümlü olduğunun idrakiyle; yaratılmış olan tüm mahlûkata saygı ve sevgiyle, aşkla yaklaşmayı amaçlamaktır. ‘İnsan-ı kâmil’ olmanın gereklerinden sapmadan, her zaman iyiden ve güzelden yana olmayı amaçlamaktır. Tasavvuf, insanın kim olduğu, ne amaçla var olduğu, hangi görev ve sorumlulukları yüklediği ve hayattaki amacıyla ilgili olarak, modern dünyanın anlayış ve algılayış penceresinden çok farklı ve derin göndermelerle karşımıza çıkar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

1. Tasavvufta Aşamalar ve Bâtînî (İç, Gizli) Anlam

Elif Şafak, *Aşk* romanının iskeletine tasavvufî düşüncüyü yerleştirmiştir. Romanda, tasavvufun felsefi temellerinden, aşamalarına ve amaçlarına, ürünü olduğu arayışlara değin birçok konunun farklı durum ve olgular üzerinden deşilişine tanık olmak mümkündür. Yazar, bu konu ile ilgili olarak da “[s]adece Anadolu kökenli Sufilikle değil evrensel Sufilikle de ilgilen(diğini)”;¹ İngilizce, Türkçe bulabildiği kaynakları okuduğunu; Mevlana dönemini araştırdığını; biyografiler okuduğunu (Güvenç, 2009), kendisiyle yapılan birçok söyleşide, on beş yıla yakın bir zamandır tasavvufta ilgilendiğini ve bu ilginin kendi arayışlarının sonucu olduğunu ifade eder (Cumalıoğlu, 2009, Öztürk, 2009, Aygündüz, 2009).

Tasavvuf, “Hz. Muhammed’i örnek alıp onun yolundan giderek insanî mükemmelliğe ulaşma ile ilgisi olan geniş bir fikir ve kavramlar dizisi” (Chittick, 2008: 37) şeklinde düşünüldüğünde, tasavvufun kendi içinde bir sistem ve katmanlar bütünü olduğu görülür. İçsel bir yolculuk ve benlik arayışı olan tasavvuf, kişinin hayat ve tabiat karşısında yapıcı bir tutum takınmasını sağlamayı amaçlar. Bunun gerçekleşebilmesi için de, giriş kısmında bahsedildiği gibi, kişinin ‘tâlip’, ‘mürit’, ‘sâlik’ ve ‘vâsıl’ makamlarını geçmesi gerekir. Tasavvufî kavramlar, kişiler üzerinden kurguya yerleştirilmiştir. Aziz ile birlikte romanın çarpıcı karakteri olarak tasvir edilen Şems, “Hakk’ı arıyorum. Benim seferim, Rabb’i bulma seferidir” (Elif Şafak; *Aşk*, Doğan Kitap, İstanbul: 2009, 50. Bu makalede, sadece sayfa numarası verilen dipnotlar bu kitaba aittir.) diyerek, tasavvufun amacını ortaya koyar. Yazar, Şems karakteriyle, tasavvuf düşüncesinin derinliklerine doğru ilerler. Ayrıca ‘sefer’ kavramı; uzun, zorlu ve belki geri dönüşün olmayacağı bir yolculuğun derinlikli bir yansıması olarak zihinlerde yer edinir.

Şafak, 21. yüzyılın Şems karakteri olarak verdiği Zahara’nın tasavvuf yolculuğunu anlatırken, modern zamanların literatürünü kullanır. Tasavvufun temel amaçları, hayatın içinden bir üslupla okura sunulur:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

“Doğru yoldan ayrılmamak için elimden geleni yapacağıma, egoma boyun eğmeyeceğime ve bundan ötesini O’na, yalnız O’na bırakacağıma yemin ettim. Benim sınırlarımın ötesinde şeyler olduğu gerçeğini kabullendim. Kısacası O’na inandım. İnanç aşk gibidir. İspat istemez. Mantıksal bir açıklama beklemez. Ya vardır, ya da yok” (187).

Romanın İngilizce yazıldığı düşünüldüğünde ve roman kahramanlarının da Batı dünyasından seçildiği göz önüne alındığında, Şafak'ın kullandığı terminolojinin ve odağa aldığı yaşam biçiminin, Batı dünyasını yansıttığı görülür. Günümüzde, insanların içsel huzurunu tesis etmek amacıyla olan ‘yoga’ gibi Uzak-doğu kökenli kimi fikir akımlarının varlığı bilinmektedir. Batı yaşamının açmazlarının gelip dayandığı noktada yazar, içsel huzuru kovalayan Ella Rubinstein’e, yönelmesi gereken ışığın Mevlana ve tasavvuf olduğunu ifade etmek ister. Yazar, tasavvufun farkını da Allah’a inanmak ve güvenmek şeklinde ortaya koyar. Zahara, sufiliğe merak saran kişinin kalabalık içinde yalnız kalmayı öğrendikten sonra, içinde bulunduğu sıkıntılardan, vahdete sığınarak kurtulabileceğini belirtir. Modern dünyanın temel kavramlarından olan yalnızlık, Şafak’ta değişerek, tasavvuf anlayışının başlangıcını oluşturur. Fakat bu görüntü, Mevlana’nın dinsel kaynaklı anlayışının ötesinde, kurgusal düzlemde bireyin kendini gerçekleştirme şeklinde işlenir. Dinî formun içi, modern yaşamın tıkanıdığı noktalarda devreye giren şekli bir tasavvuf anlayışı almış gibidir.

Şafak, tasavvufun terbiye biçimini, roman kişileri aracılığıyla ortaya koyar. Baba Zaman tekkesine, her sene gelen yedi gençten, sadece birisi, tarikata kabul edilir. Bu gençlerden Çömez adı verilen kişi üzerinden, tasavvuf terbiyesinin aşamaları verilir. Tekkeye kabul edilen Çömez’den, tahta kaşık kadar suskun olması istenir. Kendisine “[a]z konuş ki çabuk pişesin!” (84) denilerek ilk yapması gerekenler söylenir. Daha sonra,

“yerleri sil! Tezgâhları parlat! Merdivenleri temizle! Ayluyu süpür! Git odun kes! Ahşapları cilala! Tencereleri kalayla! Reçel kaynat, acı sos hazırla. Hıyar, patlıcan doğra, ezme yap, turşu doldur –ama tuzu ne eksik ne fazla olsun, suyun üstünde bir yumurta durabilecek kadar olsa yeter” (113)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

denilerek, tekkeye yeni alınanların tekkedeki yaşamları hakkında ayrıntılı bilgi verilir. Tekkede istemeyerek kalanların ayıklanmasını amaçlayan ve tekkenin işleyiş biçimiyle ilgili bilgi veren bu kısımlarla, tasavvuftaki 'mürşit' aşamasının ne kadar önemli olduğu, tekkedeki ilk kırk gününün ufacık, basık ve karanlık bir hücrede geçtiğini belirtilir. "Ne yayılabılırsın, ne doğrulabılırsın. Ne sağına ne soluna dönebilirsin. Sürekli dizüstü hazır vaziyette oturmak durumundasın" (114). Çilehane denilen bu yerlerde yapılan ibadet ve dualar, müritlerin nefsin arzu ve isteklerinden arınmalarını, Allah'ı düşünerek zaman geçirmelerini sağlamak amacıyla yapılan temel eğitimlerdendir. Tekkelerin terbiye etme metotları, gönüllülük esasına dayanır. Yazar, zorlu eğitim sürecini Aziz'in ağzından "[b]ir anın doğması için bir önceki anın ölmesi gerekir. Yeni bir "ben" için, eski ben'in kuruyup solması gerektiği gibi" (123), ifadeleri ile okura sunar. Tasavvuftaki eğitim, 'ben'in özüne (Allah'a) dönüşünü sağlama amacıyla olan bir süreci ifade eder. Zorlu eğitim sürecinde, gerekli şartları yerine getiremeyenlerin tekkeyle ilişkileri sona erdirilir. Bu da tekkedeki her şey gibi, belli bir ritüel çerçevesinde gerçekleştirilir. Ustası tarafından eğitimde başarı göstermediğine kanaat getirilen kişinin ayakkabısının ucu, dışarıyı gösterecek şekilde bırakarak, gitmesi gerektiği sözsüz olarak bildirilir. Çömez tipi, tekkelerdeki işleyişin, yeni mürit olan birinin bakışıyla yansıtılması amacıyla kurguya yerleştirilmiştir. Bunun ötesinde, bu tip, romanda yapay ve fazlalık gibi durmaktadır. Doğal olmayan görüntüsü ve ayrıntılı bir şekilde tekkenin işleyişini ifade edişi, Çömez'in kişiliğini buharlaştırmakta, onu kurgunun dışından kurguya müdahale eden bir tip durumuna düşürmektedir.

Şafak, tasavvufa göre, insan ömrünün daimi bir 'seyr ü sefer' olduğunu, Mevlana'ya söyler. Mevlana, insanları yaşadıkları sürece göre yedi kategoriye ayırır. Hayat yolculuğunda başarı, aşağıya alacağımız yedi aşamanın tek tek geçilmesi ile mümkün olacaktır. Ancak o zaman insan, kendisini ayrı bir varlık olarak görmeyecek ve hakikatin sırrına ulaşacaktır. İlk aşama, 'Nefs-i Emmare'dir. Tamamen tasavvufî terminolojiyi kullanan yazar, "Yoz, Ham ve Daima Başkalarını Suçlayan Nefs merhalesi" (210) sözleriyle, birinci aşamayı ifade eder. İnsan, para ve dünya makamlarıyla ilgili olan; başkasını suçlayan; eleştirilmeyi kabul

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

etmeyen kişiler, birinci aşamayı oluştur. Bu 'çukur'a düşmeyen insan yoktur, önemli olan ise, 'çukur'dan çabuk çıkmaktır. 'Nefs-i Levvame' adlı ikinci aşama, bir önceki aşamanın tam tersidir. Burada kişi, tamamen kendisini suçlayıcı bir konumdadır. İnsan, 'Nefs-i Mülhime' adlı üçüncü aşamada 'İlham Alan' olduğundan, her şey ve herkesten esinlenir. 'İlim Şehri'ne adım atan kişi, burayı yolun sonu zannedip gaflete düşebilir. Öteye gitmeyi başaran kişi, 'Nefs-i Mutmaine' aşamasına varır. Gözü doyan gönlü genişleyen bu aşamadaki kişi, para, makam, mal ve san peşinde koşmaz. Sadece namaz kılarken değil, her zaman Allah'ın huzurundadır. Son üç aşama 'kemal' aşamasıdır. 'Nefs-i Raziye' adlı beşinci aşamada kişi, düştüğü kötü durumlarda mutlu ve Allah'a müteşekkirdir. Altıncı aşamada kişi, artık etrafındakileri aydınlatmaya başlar, davranışlarında bir olgunluk hali hâkim olur. Aşırılık göstermez ve birleştiricidir. Bu aşama, 'Nefs-i Mazriye'dir. İnsan, son aşamada Nefs-i Kâmile'ye ulaşır. Artık, ayrı bir 'benlik' zannı yoktur. Ancak bu aşamayı bilen ya da bilse dahi konuşan pek olmadığından, buradaki görüntü ile ilgili bilgiler sınırlıdır (210–212). Tasavvufun tarihi süreçte kendi içinde geliştirip belli bir çerçeveye oturttuğu anlayış, yazar tarafından, detaylı bir şekilde okura sunulur. Detaylı bilgilerden kurulu kısımlarla yazar, okurda tasavvuf ile ilgili derin bir içselleştirme yaşatmak ister. Okur da, bu yolla tasavvufa merak sarmakta ve kurgusal gerçeklik zemininde, tasavvufun somut bir yansımasıyla karşılaşmaktadır. Böylece, tasavvufun ağır ve anlaşılmaz gibi görünen aşamaları bile, roman gerçekliği içinde ilgiyle okunur. Tasavvuftaki aşamalarla, insanın ulaşabileceği mükemmeliyet ve hayata daha pozitif bir bakışla yaklaşmak gerektiği, yazar tarafından okurun bilinçaltına kodlanır. Okur, böylece zihinsel bir sorgulamayla kendisini kategorize etmekte ve hayat karşısındaki duruşuyla yüzleşmektedir. Yazarın kurgu gerçekliği ile işlediği yedi aşamanın tamamı, hayatın gerçekliğiyle örtüştüğünden; yazar, gerçekliğin zamansal görüntüsüyle ilgili zihinlerde oluşabilecek şüpheyi, kurguya yerleştirdiği Zahara karakteriyle aşmaktadır. Yedinci aşamayla ilgili bırakılan kısmi belirsizlik, okurda tasavvufa karşı bir merak uyandırır ve bu da tasavvuf için gizli bir teşvik unsuru olarak okunabilir.

Şariat, "doğru yol, Allah'ın emri, âyet, hadis ve icmâ-i esaslarına dayanan din kaideleri" (Develioğlu, 1992: 1187), marifet,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

“herkesin yapamadığı ustalık; her şeyde görülmeyen hususiyet, bilme, biliş” (Develioğlu, 1992: 697), tarikat, “Allah’a ulaşmak arzusuyla tutulan yol; tasavvufî meslek” (Develioğlu, 1992: 1237) ve hakikat ise, “bir şeyin aslı ve esası mahiyeti, gerçek, doğru; gerçekten, doğrusu” (Develioğlu, 1992: 374) şeklinde tanımlanmaktadır. Tasavvufî anlayış, dinde bu dört ‘kapı’nın hâkim olduğunu ifade eder. “Şeriat temeldir, tasavvuf ise binadır” (Kuşeyri, 1991: 61) anlayışı, şeriatın ortaya koyduğuna tasavvuf ve tarikatın ters düşmesi mümkün değildir. Marifet ise aşk ve vecd yoluyla öğrenilir. Sufilerin kalp ile ulaştıkları bilgiler, marifettir. Hz Peygamber, “[d]inin esası, Allah Teâlâ hakkında marifet, yakîn ve kötülükten men edici akıl sahibi olmaktır” (Kuşeyri, 1991: 488) buyurmuşlardır. Marifet, dinin yaşanılarak öğrenilmesidir. Bu üç tertipten sonra gelen ‘hakikat’ çizgisi, dinde gizli ve açık olanın sırrına ermek batınî (iç, gizli) anlamları keşfetmektir. Şafak, romana yerleştirdiği bu kavramlar üzerinden, tasavvuf geleneğinin sahip olduğu derinliği dikkatlere sunar. Tarihi arka plana sahip olan bu kavramlar, zihinlerde tasavvufun bir ‘mekteb’e dönüşmesindeki temel unsurlar olarak karşılık bulur.

Yazar, Şems’in tasavvufî anlayışını aktarırken ‘şeriat’ ve ‘hakikat’ kavramlarını ayırır. Şeriatın, hakikate ulaşmak için bir araç olduğunu ifade eder. Şemsin, hiçbir yerde yazılı olmayan “GÖNLÜ GENİŞ VE RUHU GEZGİN SUFİ MEŞREPLİLERİN KIRK KURALI” (63) adını verdiği, yaşadığı tecrübelerden oluşan ve hayat karşısında sergilediği duruşu gösteren sözler, romana serpiştirilmiştir. Bu kuralların üçüncüsüne göre, “Kuran dört seviyede okunabilir. İlk seviye zahiri mânâdır. Sonraki bâtinî mânâ. Üçüncüsü bâtinînin bâtinîsidir. Dördüncü seviye o kadar derindir ki kelimeler” (75) tarif etmek için yetersiz kalır. Yazar, çoğu zaman tasavvuf ile ilgili düşüncelerini, Şems üzerinden aktarır. Şems, şeriat noktasından bakanların öteyi göremediğini, sufilerin bâtinî manayı bildiğini, velilerin bâtinînin bâtinîsini bildiğini, son noktadaki mânâyı ise Allah’ın sevgili dostlarının ve peygamberlerin bilebileceğini söyler. Tarihin eski zamanlarından itibaren sayılara bir gizem yüklenmiş, bazıları uğurlu sayılmıştır. “İslam kültüründe bazı kitapların kırk bölüm halinde düzenlenmesi ve masalalarda kırk durak veya kırkıncı kapının bir mutlu son oluşu, arınmanın kırk gün sürmesi gibi hususlar bu sayının bir olgunluk ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

tamlık ifadesi için kullanıldığını gösterir" (Pala, 2002: 467). Yazar da kırk kural ile İslam tasavvufunda ve halk kültüründe yaygın olarak kullanılan kırk sayısı üzerinde yoğunlaşır. Kırk yaşındayken Hz. Muhammet'in peygamber olmasına göndermede bulunmak gibi derin bir saygıya istinaden; çilehanelerde kırk gün ibadet edilir, kırk hadis ezberlenmesi tavsiye edilir. Yazar, bu kırk altın kuralın etkisiyle/tılsımıyla, hayatın oynanan bir oyun olduğunu ve bu oyunda 'Şems gibi' olmak gerektiğini söylemek ister.*

Şafak, tasavvufun bilgisel kaynaklı ayrıntısını, dini anlayışı sadece 'şeriat' noktasında kalmış Mutaassıp adlı din adamı üzerinden aktarır. Tasavvuf açısından din algısı sığ olan Mutaassıp, isminin yansımasıyla okur karşısına çıkarılır. Yazar, bu yolla da, ironik bir üslup kullanır. "Bu tasavvuf ehli işi iyice abartıp, '[ö]nümüz sıra dört kapı vardır; şeriat, marifet, hakikat, tarikat ve hakikat basamak basamak çıkılır' diyorlar. Kimileri de ekliyorlar ardından; 'Şeriat sadece bir menzildir... Dördüncü kapıya varanı birinci kapının kuralları bağlamaz. Hakikat ehli şeriatın kaidelerine uymak zorunda değildir" (193). Bu yolla, tasavvuf öğretisinin bir penceresine daha göndermede bulunan yazar, dinin şekli görüntüsünün ötesinde bir gerçek anlamı bulunduğunu, bunun ancak belli aşamalardan geçilerek kavranabileceğini ortaya koyar. Sadece şekilde kalanların, dinsel derinliği kavramada eksik kalacakları ifade edilmiştir. Asıl olan mutlak hakikate (Allah'a) ulaşmaksa; herkes, istediği şekilde Allah'ı arayabilmelidir. Yazar, bu anlayıştaki derinliği anlamayanların, tasavvufun, insanlardaki din duyarlılığını zayıflatmayı amaçladığını düşünür. Aynı konuda Şems, "[ş]eriat der ki: 'Seninki senin, benimki benim.' Tarikat der ki: 'Seninki senin benimki de senin.' Marifet der ki: 'Ne benimki var ne seninki.' Hakikat der ki: 'Ne sen varsın ne ben'" (230) sözleriyle konuya açıklık getirir. Görüntünün ötesine taşan bir bakışla olgulara yaklaşan bu anlayış, din kurallarını ötelere. Oysaki tasavvuf, daha önce de ifade edildiği gibi, Allah'ı bulma arayışının ifadesidir. Yazar, tasavvufî anlayışı dinsel kimliğinden uzaklaştırarak hoşgörü merkezli, insani özelliklerin öncelendiği bir karakterde karşımıza çıkarır. Özellikle Mevlana'ya ilham kaynağı olan

* Kırk rakamının Şafak tarafından kullanımının daha detaylı bir değerlendirilmesi, 'Mürşit ve Keramet' başlığı altında da ele alınacaktır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Şems'in, dinin helal ve haram saydıklarıyla ilgili takındığı pervasız tutum, yazarın dikkat çektiği konulardandır. Romanda İslam'ın, 'takva' olarak kabul edilen ayırt edici yönlerinin görmezden gelindiğini, modern insanın yalnızlığına ve mutsuzluğuna çare olacak bir anlayışın, 'asıl' İslam tasavvufu şeklinde sunulduğunu görmekteyiz.

Bâtınî anlamın odağa alındığı bir tasavvufî anlayış, üzerinde fazlaca durulan konulardandır. Dinin şekle dair kuralları, kısmen de olsa geri planda tutularak, farklı bir tasavvuf okuması gerçekleştirilmiştir. Mevlana, önce hocası daha sonra öğrencisi olan 'Seyyid Burhaneddin' tarafından tanıtılırken onun, "[d]inin dış kabuğunu aralayıp, özündeki evrensel ve edebi cevheri çekip çıkarma becerisi(ne) (97) sahip olduğu ifade edilmekte ve bu yolla tasavvufun amacı ortaya konulmaktadır. Aynı konuyla ilgili olarak da 'Mutaassıp', sufilerin Kuran-ı Kerim'in esrarengiz sembollerle, işaretlerle dolu olduğunu, ebcet gibi hesaplarla farklı manalar aradıklarını ve her bir kelimenin bir zahiri manası, bir de bâtinî manası olduğunu söyler. Yazar, 'Mutaassıp' tipini, şekle dalan ve dinin öngördüğü şekli anlamları dahi anlamakta zorluk çeken; hayatın ve dinin özünü, baktığı dar pencere dolayısıyla algılayamayan kişileri görüntülemek için oluşturmuştur. Böylece okur, kendisini, sempatik olmayan klasik din adamı karakteri olan 'Mutaassıp'tansa, sempatik olan ve klasik olmayan 'Şems' karakterine daha yakın hisseder. Romanda Şems'in bir karakter, Mutaassıp'ın da bir tip olarak karşımıza çıkarılması, yazarın vermek istediği mesajla ilgilidir.

2. Tasavvufta Vecd Hali ve Vahdet-i Vücut

Vecd kelimesi tasavvufta, kişinin kendini kaybederek, ilâhî aşka dalması şeklinde tanımlanmaktadır. (Develioğlu, 1992: 1372). Yapılan uzun ibadetlerden alınan zevkin vardığı dorukta, kişinin aşkın bir duyguyla kendisini kaybedip Allah'ı bulması ve Allah'ın varlığına varlığıyla şahitlik etmesidir.

Elif Şafak, Güvenç ile yaptığı röportajda "Aşk'ta daha çok Tebrizli Şems'in öyküsünü anlatıyorsunuz" (2009) şeklindeki yargısını onaylar. Şems'i, anlattığı tasavvuf anlayışının odağına alan yazar, onu, tasavvufî hallerin açığa çıktığı bir kişilik olarak karşı-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

mıza çıkarır. Şems, öteki âleme uzanıp keşfe çıkar. Bununla keşfin, geçici bir süre zarfında yaşanan andan uzaklaşarak tasavvufi bir zaman oluşturulduğu ifade edilir. Keşfin rüyadan farklı olduğu söylenmiş; keşfin rüya hali olduğu yolundaki düşüncelerin yanlış olduğu okura sunulmuştur. Yazar, 'vecd' ve 'rüya' kavramları üzerinde, ısrarla durur. Şems, içinde taşıdığı vecd / rüya ikileminden kurtulmak için Allah'a kendisine bir daha rüya göstermesin diye dua ettiğini söyler. Sonra, duasının kabul olduğunu ve yaşadıklarının rüya olmadığını 'kesin' anlar. Yazar, vecd / rüya ikilemini romanda öne çıkarılan güçlü Şems karakterinin ağzından ve onun yaşadıklarından kurguya yerleştirerek, bu konuda durduğu yeri açıkça gözler önüne serer. Şems, kendisini anahtar deliğinden gözleyen 'Çömez'i, 'adeta' görerek konuşur. Bunun gibi durumlar, hissin ötesinde, sufinin kalbinde açığa çıkan bir sezgi olarak verilir. İbadetteki sevgi ve coşkunluğun ürünü olan vecd halini yaşayanlar; bilinmezi bilen, görünmezi gören insanlar olarak sunulur.

Yazar, vecdin dinde ibadet aşkının getirdiği aşamalardan olduğu görüşünü benimsemez. Allah'ın, dilediği insana, yaş ve eğitim düzeyine bakmaksızın vecd halini bir ayrıcalık olarak verdiği ifade edilir. Romanın çarpıcı karakteri Şems, çocukluğundan beri öteki âleme ziyaretlerde bulunduğunu keşifler yaptığını Allah ile konuştuğunu ve Allah'ın kendisine cevap verdiğini, çoğu insanın bu 'hal'i anlayamadığını dolayısıyla bunu 'saçmalık' veya 'rüya' olarak nitelendirdiklerini söyler. Şems, ailesinin baskılarına rağmen bu 'hal'i sürdürür. Sonunda içselleşen keşif duygusu Şems'in, ailesini bırakıp gitmesinin gerekçesini oluşturur. Bu 'hal'in açığa çıkardığı mutluluktan ve huzurdan vazgeçmemek adına Şems, tüm ailesini ve doğduğu toprakları "bir kez olsun dönüp bakmadan" (62) terk eder. Yazar, yaşanan vecd halinin ne kadar önemli bir hal olduğunu, bu 'hal'e ulaşan kişinin bir daha bundan vazgeçmediğini ortaya koymaya çalışır. Reel dünyanın nesnel gerçekliği, vecd halini algılayamadığından, bu 'hal'i 'saçmalık' olarak niteler. Yazar, modern dünyanın ölçütlerinin saçma olarak gördüğü vecd halinin, içinde barındırdığı cazibeyi keşfederek bu hale yoğunlaşır. Bu cazibeyle daha çok insana ulaşma ve daha çok insanı etkileme amaçlanmış olmalıdır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Yazar, vecd halinin zirvesini, Mevlana'da gösterir. Mevlana, vecd halini, Şems'ten ayrı düştükten sonra, şiir yazarak yaşamaya başlar. Mevlana, söylediği şiirlerin kendisine ait olmadığını, 'sadece harfler için bir vasıta' olduğunu söyler. "Gönlüme ne fısıldanıyorsa onu yazıyorum. Ama fısıldayan ben değilim" (356) diyerek, bu halin dayanağının, ilahi ilham olduğunu belirtir. Kendisine bu şiirleri yazdırmanın Allah olduğunu belirten Mevlana, edilgen bir noktada durduğunu, 'ben'inin ortadan kalktığını ve bu yolla ilahî mesajın farklı bir şekilde devam ettiğini belirtir. Böylece, vecd halinin tasavvufta seçilmiş kullar için, ayrıcalıklı bir yer olduğu açığa çıkarılır. Vahdet-i vücud ve vecd halinin birbiriyle karıştığı bu durum, tasavvufun birbirinden bağımsız gibi görünen kavramları ve halleri arasındaki bütünselliği de açıklamış olur.

Vahdet-i vücud, tasavvufî düşüncenin en fazla tartışılan konularından biridir. Tasavvufun Allah ve varlık hakkındaki düşüncelerini oluşturur. Vahdet, Allah dışında bir varlık olmadığı düşüncesinden hareket eder. Vahdet-i vücud anlayışının kurucusu kabul edilen Muhyiddin-i Arabi (Öl. 638/1240), "[â]lem O'dur, yani Hak'tan başka bir şey değildir. Bu takdirde senin idrakine giren her şey imkân âleminde beliren Hak'ın vücududur" (1992, 119–120) diyerek, varlığın tek kaynağının Allah olduğunu ifade etmektedir.

Şafak, romanın odağına vahdet-i vücud düşüncesini koymuştur. Tüm ilerleyiş ve gerileyişler, tamamen bu düşüncenin daha iyi anlaşılması için verilmiş gibidir. O yüzden yazar, "o kadar çok değişmelisin ki, sen sen olmaktan çıkmalsın" (339) diyerek, vahdet-i vücud anlayışının başlangıcının nasıl olması gerektiğini ifade eder. Vahdet-i vücud, başlangıçta varlıktan hiçliğe gitme biçiminde ele alınır. Tasavvufun ifadelendiriliş biçimi bakımından riskli alanı olan vahdet-i vücud, romanda, tasavvuf düşüncesini benimseyen ile benimsemeyen karakter ve tipler üzerinden gidilerek okurun zihninde, kıyaslama yapılarak şekillendirilmeye çalışılır. Şems ve Mevlana karakterleri ile Baba Zaman tipi, vahdet-i vücud düşüncesinin kurgu zeminindeki yansımalarını oluştururlar. Bir de Zahara karakteri, "[h]er bir insanı Yaradan'ın emaneti saklı bir cevher addedip, anlattıklarına kulak verdim" (35) diyerek, vahdet düşüncesinin Allah'tan kullarına doğru bir çizgi halinde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

görüntülenen varlık olgusunun bütünlüğüne vurgu yapmıştır. Şems, vahdet-i vücut düşüncesi, "Allah'ta kendini kaybetmekle aklını kaybetmek arasında incecik bir çizgi var" (49) diyerek, vahdet düşüncesinin tanımını yapar. Reel dünyanın akli önceleyen bakış açısı ile tasavvufun ruh ve kalbi önceleyen duruşunun birbiri ile örtüşmesi, mümkün görünmez. Reel dünya, sufinin bakışı ile aklını yitirmiş birinin bakışı arasında bir fark görmez. Reel dünya, her şeyi kontrolünde görüp, elde edilecek güç ve iktidarın mutlak belirleyici olacağını söylerken; tasavvuf, tüm bunları reddeder, gücün mutlak sahibinin Allah olduğunu söyler. Bu noktada varlıktaki birlik, yaşamdaki tüm olguları birleştirir ve farklılıkları ortadan kaldırır. Varlığın tek kaynağı "her zaman her yerde hepimizin içinde" (51) olan Yaratıcı, bizi yalnız bırakmaz. 'Ben'ini yok eden biri, yeni varlığını Allah'ta bulur ve 'başlangıçsız ve sonsuz' bir çizgide varlığını sürdürür.

Yazar, Şems karakteri üzerinden vahdet-i vücut anlayışını aktarırken, sufi dünyanın doğruları ile reel dünyanın doğrularının çeliştiğini de ifade eder. Şems, reel dünyanın kazanımları için gayret göstermez. İnsanların mutlak güzellik olan Allah'a kavuşmaları için hiçbir sınıfsal ayrımı kabul etmez. Vahdetin her parçasına aynı değeri vererek, tasavvuf anlayışındaki 'bir'liğe vurgu yapar. Karşılaştığı her insanı, Allah'ın yeryüzündeki bir halifesi olarak gördüğünü söyleyen Şems, yaratılana verilen değeri kutsal kavramlar üzerinden ifade ederek, vahdet-i vücut anlayışının temel yapısını gösterir. Yazar, bu vurguları, Mevlana ve Şems döneminin anlatım biçimine ve kelimelerine bağlı kalarak yapar.

Sürekli olarak, çevresindeki dindar olanlara -Mutaassıp-veya dindar olmayanlara -Hancı ve Çöl Gülü- kendisini ifade etme gereği duyan Şems, iyi ve kötü kavramlarını, varlığın birbirine bağlı bütünleyenleri olarak algılar. Sufinin hayata bakışındaki vahdet, kötülük kavramını kendinden kabul eden daha duyarlı bireylerden kurulu bir bütünlük tasavvuruyla vardır. Mevlana'nın vaazını, erkek kıyafeti giyerek dinlemeye giden ve düşkün bir kadın olan 'Çöl Gülü', kalabalık tarafından tanınınca linç edilmek istenir. Şems, kadını linç edilmekten kurtarır. Sonra 'Çöl Gülü, kalabalık için 'onlar' deyince Şems, "[z]ira 'onlar' diye bir varlık yok, tıpkı 'ben' diye bir şey olmadığı gibi. Aklından bunu çıkarma:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Kâinatta ne varsa birbirine bağlı. İnsan, hayvan, nebat, cemad... Yüzlerce, binlerce farklı ve ayrı mahlûk değiliz. Hepimiz Tek'iz" (176) diyerek, vahdet-i vücud anlayışını, karşısındakinin anlayacağı sadelikte anlatır ve hayattaki olumsuzluklardan önce, olumlu şeylerin öncelenmesi gerektiğini söylemek ister. Ayrıca yazar, vahdet-i vücud düşüncesini aktarırken kurgu zamanından önce yaşamış olan sufilerin sözlerini de düşüncesini desteklemek için verir. Bu konuda, 'Bistâmî'nin "Kâbe'yi tavafa gittim, bir baktım ki Kâbe beni tavaf etmekte" (313) sözüyle, 'ben'in vahdetin sırrına vararak, Allah'ta yok oluşunu ve Allah'ın onun kişiliğinde göründüğünü anlatır. Vahdet-i vücud düşüncesinin tarihsel süreçteki en tartışmalı ifadelendirilme biçimleriyle karşımıza çıkan yazar, okura, bu düşünüş biçiminin gizemi ile ilgili bilgiler vererek, onun bu minvalde düşünmesini sağlamak ister.

3. Tövbe ve Nefsin Arındırılması

İslam'a göre kişi, ne kadar günahkâr olursa olsun, eğer samimi bir şekilde geçmiş günahlarından dolayı tövbe ederse, eski günahları affolur. Günahlar, ya duyu organlarımızla ya da kibir, kıskançlık, ikiyüzlülük, mal ve makam sevgisi gibi ruhî özelliklerle kendisini gösterir. "[T]asavvufî vahdet hayatının kapısı" (Eraydın, 1990: 174) kabul edilen tövbe, kişinin tüm günahlarını unutarak Allah'a sığınmasıdır.

Şafak da, gerçek tövbeyi günahsız bir şekilde hayata yeniden başlamak olarak kabul eder. Konu ile ilgili romana yerleştirilen tip, düşkün bir kadın olan 'Çöl Gülü'dür. 'Çöl Gülü' fahişelikten vazgeçip, kendisini Allah'a adamak ister. Ancak, tövbe edip kirli geçmişinden ayrılmasının bir anlam ifade etmeyeceğini sanır. Şems, "[k]aramsar olma Çöl Gülü, kendini tasavvufa adamak istiyorsan, bu arzunda samimiysen, bil ki karamsarlığa yer yok bizim yolumuzda" (267) sözleriyle, genelde İslam'ın, özelde tasavvufun konuya bakışını yansıtır. Yazarın uç bir örnek olan düşkün bir kadını seçmesi ve onun üzerinden düşüncesini aktarması, tövbenin dini ve tasavvufî gelenekte ne kadar özel bir yer işgal ettiğini gösterir. Umutsuz bir durumda bulunan 'Çöl Gülü', Şems'in samimi, güçlü ve 'mürşit' bir edayla yaptığı telkinler üzerine, ruhunda çoktan beridir kararını vermiş

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

olduğu bataklıktan kaçıp huzura ulaşma düşüncesini, uygulamaya koyar. Ömrünün kalan kısmını 'Tanrı'ya adayacak' olan 'Çöl Gülü', bu kararlılığını, Allah'a aşkla bağlanmasına borçludur. Bu içselleşmiş aşkla, 'daha cesur' olur; korkudan kaynaklanan 'evham' ve 'vesvese'sini yener. Ömrünün geriye kalan kısmında, mutlu ve Allah'a adanmış bir ömür geçirme azmini ortaya koyan 'Çöl Gülü', tövbenin samimi bir şekilde uygulanmasının örneği olarak, okura gösterilmiş olur.

Yazarın önelediği konulardan biri de, nefsin kötülüklerden arındırılmasıdır. Tasavvuf anlayışına göre insan, nefsin isteklerine boyun eğmediği sürece, doğru yoldadır. Nefsin arzuları, insanı Allah'tan uzaklaştırır. Şems, "adım adım Şeytanımı Müslüman ettim" (64) diyerek, nefsin dönüştürülmesinden bahseder. Şeytanının Müslümanlaştırılması farklı bir açılmıdır ve tasavvuf anlayışıyla örtüştürülebilecek bir ifadedir. Şöyle ki, tasavvuf var olan her şeyi tamamen kazanma anlayışının bir ürünüdür. Bu ifade de, Şeytan dahi olsa, onu ötelemeyen kazanma düşüncesini ortaya koyar. Ruhsal derinliğin ulaştığı sınırsız hoşgörü, yazarın, farkına varılmasını önelediği bir konudur. Yazar 'sufi'lerin, başkaları hakkında yargıda bulunmaktan kaçındıklarını, oysa 'sofu'ların, başkalarının kusurlarını bulup açığa çıkarmakla meşgul olduklarını, şekilsel dindarlığın arızalarla yüklü olduğunu ve bu davranış biçiminin, davranış sahiplerine zarar verdiğini söyleyerek, dinde yüzeyde kalmanın, kişiliğe zarar vermek üzerine kurulu bir kısır döngüye işaret ettiğini belirtir.

Yazar, 'güzel' ve 'çirkin' kavramlarına da yukarıda açıklamaya çalıştığımız, sınırsız hoşgörü penceresinden yaklaşır. Şems'in Mevlana'yı görmeden önce ifade ettiği, "[g]üzeli sevip çirkinini elinin tersiyle itmek en kolayı. Esas mesele iyiyi de kötüyü de sevebilmek"(tir) (197) der. Bu yolla, güzel ve çirkin kavramlarına iyi ve kötü kavramlarının anlam değerlerini yüklenerek tasavvufi hoşgörünün sınırlarını genişletilmiş olur. Nefis, güzel ve çirkin kavramlarını değerlendirirken, onları bir bütünün parçaları olarak kabul eder ve yaratılıştaki eşsiz uyumun bu kavramların farklılıklarında gizli olduğunu sezdirir. Yazar, Şems'ten sonra Mevlana'da, hoşgörüyü daha da incelmış ve şiire dökülmüş, kutsal bir görünümle sunar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

4. Niyet ve Teslimiyet

İnsanların ortaya koyduğu davranışların gerekçeleri, çoğu zaman bilinmez. Bu bilinmezlik, bazen davranışı sergileyen için de, geçerli olabilmektedir. Her insan, geleneklerine, eğitim düzeyine ve kişisel farklılıklarına göre kendisini ifade eder, etrafındaki olguları anlamlandırmaya çalışır.

Şafak, niyet ve samimiyet konusunu, Şems'e anlattırıldığı Hz. Musa ile ilgili bir hikâye ile ortaya koyar. Dağda bir çoban:

“Allah’ım (!) Sürüdeki en yağlı koyunu kes desen, gözümü kırpmadan keserim Senin için, koyun kavurması güzeldir Allah’ım, kuyruk yağını da alır pilavına katarsın, tandımdan yenmez olur” (76)

sözleriyle, kendi anlayış ve bilgi düzeyine uygun olarak dua eder. Bu duadaki basitliğe öfkelenen Hz. Musa, adamı azarlar. Sonra ‘Rab’:

“Ey Musa, sen bu gün ne yaptın? Sen ayırmaya mı geldin buluşturmaya mı? Ağzından çıkan lafı bilmeseydi de o çoban inancında samimiydi. Kalbi temiz, niyeti halisti. Biz kelimelere bakmayız. Niyete bakarız” (77) diye seslenir.

Yazar, ‘niyet’ konusuyla ilgili aktardığı bu hikâyede, bir peygamberin, insanları belli bir kalıba koyarak onlardan aynı düzeyde, seviyeli bir ifadelendirme beklemesinin yanlış olduğunu ortaya koyar. Niyet, eğer Allah’a yaklaşmaksa, herkes kendi düzeyine uygun kelimelerle kendisini ifade etmelidir. Hz. Musa, yaptığı yanlış fark eder, çobandan özür diler. Böylece, şekilsel formların en fazla karşımıza çıktığı alanlardan olan dinde, şeklin, amacın önüne engel olarak konulmasındaki yanlışlık, vurgulanmış olur. Yazar, özellikle din adına, dinsel alana örülen setlerin, insanı Tanrısal olandan uzaklaştırdığını vurgulamak ister.

Niyet, dinsel olanın ötesinde de, hayatın içinde önemli bir yer tutmaktadır. Yazar, insanların görünmek istedikleri kimlikler ile arzuladıkları şeyleri birbirine karıştırarak, bundan bir çıkar beklemediklerini belirtir. Romanın tasavvuf izleğinde, dindar görünmekten belli bir çıkar bekleyen tiplerin, tasavvuf terbiyesi almış, Şems gibi kişilerce fark edildikleri belirtilir. Bu konu ile ilgili olarak, Şems’in Bağdat’ta karşılaştığı Kadıya hitaben: “[ş]ayet bir

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

insan para pul, mertebe ve makam peşinde koşuyor, kürkler ipekler kuşanıp inci mercan atlas kaftan içinde yaşıyorsa, yani Kadı Hazretleri, sizin gibi yapıyorsa, Allah'ı bulması imkân dâhilinde değildir!" (73) sözleriyle, dinsel kimliklere sahip zümrelerin, dine rağmen yine din adına takındıkları tavırlar, niyetlerinin Allah'a ulaşmak olmadığının göstergesi olarak verilmiştir. Yazar, Allah arayışının niyetle ilgili olduğunu, bu konuda herhangi kategorik bir ayrışmaya sapsadan, "Mevla'yı ancak arayanlar bulabilir" (73) şeklinde, asıl olanın niyet olduğunu belirtmiştir.

Dinin ve tasavvufun temel amacı, Allah'a güvenmek ve teslim olmaktır. Allah'a teslim olan, dünyanın maddi değerleri peşinde koşmayan ve özellikle de bunlardan uzak durmaya çalışan Şems, korkusuzdur. Şems, dini kullanıp mevcut iktidarlara sırtını dayayan, Bağdat'taki Kadı ve Mutaassıp gibi tiplerin karşısına, "durduğu yerden emin, Hakk'a teslim ve gönlü mutmain" (78) bir karakter olarak çıkar. Yazar, kurgulanan gerçeklikle uyumlu bir şekilde, iki farklı dini anlayışı birbiriyle çarpıştırır. Böylece okura, dinin gerçek görüntüsüyle, şekilsel görüntüsünü kıyaslama olanağı sağlar. Asıl referans noktasının, kişilerin Allah'a karşı göstereceği samimiyet ve teslimiyette olması gerektiği vurgulanır. Yazar, teslimiyet anlayışını tüm şekli ritüellerin ötesine taşıyarak, önce kalbin kötülüklerden temizlenmesini şart koşar. Şems, "[h]er türlü art niyeti aklından geçir; onun bunun dedikodusunu yap, camiden çıkar çıkmaz kıldığın namazı unut" (228–229) diyerek, tersten bir okumayla tasavvufî din anlayışının 'teslimiyet' olgusunu açıklar. Şekilsel özelliklerden gidilerek Allah'ın, "[n]e bir elinde terazi tartmak peşinde. Ne öteki elinde kalem yazmak derdinde" (229) olduğu ve tüccar hesaplarına dayanan dini formu kabul etmediği belirtilir.

5. Mürşit (Şeyh) ve Keramet

Doğru yolu gösteren, kılavuz, tarikat pîri (Develioğlu, 1992: 877) anlamlarına gelen mürşit, tarikatlarda müritleri eğitmekle görevlidir. Mürşidin görevi, insanların kalplerine Allah sevgisini yerleştirmektir. Bu anlamda, Hz. Muhammet'e "Mürşid-i a'zam" (Eraydın, 1990: 129) adı verilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Aşk romanının dikkat çeken bir yönü de, dergâh ve tekkelerin işleyiş biçimi ile ilgili bilgiler içermesidir. Dergâhtakiler, kendi içinde yapısal bir silsile oluştururlar ve konumlarına göre dergâhta etkindirler. Dergâh, tamamen kendine has ritüeller çerçevesinde işleyen bir yapıya sahiptir. Önemli işler görüşülürken ya da ibadet ve zikir yapılırken, “[ç]emberin tam ortasında” (101) mürşit oturur. Yazar, dergâhları ruhun eğitildiği yerler olarak niteler. Mürşitler de, bu yerlerin ‘başı’ olarak ifade edilir. Buradan, dergâhların kendi içinde hiyerarşik bir yapıya sahip olduğunu anlamaktayız. Romanda, modern zamanların mürşitlerine de yer verilir. ‘Baba Samed’, Zahara’nın gittiği zaviyenin şeyhidir. “Müthiş bir adamdı(r); son derece efendi, bilgili, güngörmüş ve zeki” (287) sözleriyle nitelenen şeyhin, çağımızın mürşitlerinin yetiştikleri geleneğin bir örneği olarak karşımıza çıkar. Zahara, Fas’ta sufiler arasında kaldığı zaviyedeki sade yaşantıdan ve şeyhten etkilenecek Müslüman olur. Şeyh, kalpten gelen samimi ifadeleriyle, tasavvuf geleneğinin iyi bir örneği olarak karşımızdadır.

Sufilerin kendilerini ifade ediş biçimlerine de yer veren yazar, tasavvuf geleneğinde, mürit-mürşit ilişkisinin önemine de göndermede bulunur. Mevlana’ya kâtiplik eden ‘Talebe Hüsam’ (Hüsamettin Çelebi) kendisini tanıtırken, “Şems-i Tebrizî’nin ayak izinden fakir biriyim. Olduğum olacağım budur işte” (406) diyerek, mütevazı bir ifadeyle, şeyhine vefa gösteren bir mürit portresi çizer. Yazar, mütevazılığın geldiği noktayı, döneminin ileri gelen şahsiyetlerinden birinin ağzından ifade ederek, sufilerin dünyasının reel dünyadan farklı bir iklimde ilerlediğini de ifade etmek ister.

Keramet, “velilerin lüzumu halinde gösterdikleri fevkalade hal” (Develioğlu, 1992: 609) şeklinde tanımlanır. Sufilerden kendisini tamamen Allah yoluna adanmışlarda da açığa çıktığı ifade edilen keramet halleri, inanmayanların gerçeği kabul etmesinde veya sufinin ulaştığı aşamayı göstermede bir ölçü olarak gösterilir (Eraydın, 1990: 139). Tasavvuf öğretisinde olay ve olgular, aklın kabul edeceği bir dairede gerçekleşmek zorunda değildir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Şafak, kurgu gerçekliği çerçevesinde konumlandığı kahramanının önemini ifade etmek için, keramet olgusunu kullanır. Tasavvufî yaşantıyı örnekleyen Şems, keramet gösteren bir sufidir. Şems, kollarını suya daldırır ve şadırvandaki kitapları çıkar. Sudan çıkan her kitap, kupkurudur. Romanda, keramet halk üzerindeki yansımalarına da yer verilir. Şems'in kimseye görünmeden, defalarca 'Çöl Gülü'nü kaldığı yerde ziyaret etmesi imkânsız bir olayın açığa çıkması olarak verilir. Şems için, "Allah vergisi insanüstü yetenekleri" (267), sıradan bir olaydır. Onun gösterdiği insanüstü hal, kötü yola düşen birini kurtarmayı amaçladığından, keramet var oluş amacı da gerçekleşmiş olur.

Yazar, tasavvufta 'kırk' rakamına ayrı bir önem verildiğini ve bu sayının insanlık tarihinde önemli kırılmaların dönüm noktasını oluşturduğunu ifade eder. Yazar, Zahara'nın ağzından kırk sayısının tılsımlı olduğu belirtilir:

"Nuh Tufanı kırk gün sürdü. İslam tasavvufunda kırk sayısı bir merteye aşmak için sarf edilen zamanı, temsil eder. Hz. İsa kırk gün kırk gece çölde çile çekti. Hazreti Muhammed peygamberlik çağrısını kırk yaşında işitti. Buda ıhlamur ağacının altında kırk gün tefekküre daldı" (151).

Mevlevilerce, "Seyyid Burhaneddin gençliğinin ilk çağında kırk gün büyük Mevlana'ya hizmet" eder (Eflâkî, 1989: 73). Zahara, kırk yaşına giren Ella'nın da hayatında önemli kırılmaların olacağını belirtir. Bundan sonra Ella, kırk yaşındayken ailesini ve yaşadığı ülkeyi terk ederek hayatının en önemli kararını verir. Romana serpiştirilen sembolik değerdeki 'kırk' rakamı, tarihsel süreçte değişim ve dönüşümlerin merkezinde, olumlu yönde etkilemenin / dönüştürmenin başlangıç noktası olarak verilmiştir.

Şafak, kurgu içinde kurgu olarak verilen 'Aşk Şeriatı' kitabının, dört bölümden oluştuğunu ve her bölümün 'b' harfiyle başladığını ifade ederek, okurun merakını odağa alır. Şafak, "[n]eden diye sorma.. Cevabını sen bul ve kendine sakla" (35-36) diyerek okuru, tasavvufun izah penceresine yöneltir. Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'de Berat / Tövbe Suresi dışındaki bütün sureler, Besmele ile başlar. Allah'ın sonsuz rahmetini gösteren Rahman ve Rahim isimlerinin yer aldığı Besmele, Müşriklere karşı savaş ilan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

eden Berat / Tövbe Suresinin başında yer almaz. Ancak “b” harfi, Berat / Tövbe Suresinin ilk harfi olarak karşımıza çıkar. Bu surenin dışında, Besmeleden sonraki ilk kelimesi, ‘b’ harfi ile başlayan başka bir sure de yoktur (Demirci, 2009). Bu ve daha da artırabileceğimiz ‘b’ harfi ile ilgili bilgilerin ışığında, tasavvuf geleneğinden ilham almış birçok kişinin eserlerine ‘b’ ile başladıkları görülür. Mevlana’nın da Mesnevisine ‘Bişnev’ (dinle) kelimesiyle başladığı bilinmektedir. Hz. Ali’nin de, “Kuranda ne varsa Fatihâ’da, Fatihâ’da ne varsa Besmele’de, Besmelede ne varsa başındaki B harfindedir” (Üstüngör, 2009) demesi de, ‘b’nin önemine ve gizemine işaret eder. Bu bilgilerin ışığında, ‘Aşk’ta bahsedilen ‘Aşk Şeriatı’ adlı romanın bölümlerinin ilk kelimeleri de, ‘b’ ile başlar. Yazar, ‘b’ harfinin sezgisel göndermelerine, kendisi de bir yenisini ekleyerek konuya özellikle dikkat çekmek istemiştir.

Yazar, ‘insanüstü’ olayları tasavvuf gerçekliği içinde sunarak okurda, gerçeklik algılamasını tasavvuf yönünde yontmaya gayret eder. Reel gerçeklik ile tasavvuf gerçekliği çarpıştırılır ve okur, sufi dünyanın gizemine çekilmeye çalışılır. Özellikle modern dünyanın ilgi odağı olan gizem, Şafak’ta tasavvufla açıklanır. Kişinin, sufiye güven duymasının ve Allah’a ulaşmasını kolaylaştırmanın önemli bir kırılma noktasını oluşturan keramet, romanda, sufi dünyanın bir gerçeği olarak verilmiştir.

6. Mevlana, Aşk ve Semâ

Yazar, romanda Mevlana’dan bahsederken Mevlana’nın yaşadığı dönem olan 13. yüzyıl ile günümüzü karşılaştırarak, her iki dönemde yaşanan dini ihtilaflar ve kültürel çatışmalar üzerinde durur. Özellikle 13. yüzyılın içinde bulunduğu dini, siyasi çatışmalar, Moğol İstilasının sebep olduğu kaos ve Anadolu’nun irili ufaklı Türk Beylikleri tarafından yönetilmesinin getirdiği ayrışma, dönemin içinde bulunduğu olumsuz atmosferi yansıtır.

Mevlana, bu karışık tabloda, Konya’da yaşayan bir din bilgini olarak karşımıza çıkar. Klasik dini anlayışla yaşamına devam eden Mevlana, Şems ile karşılaşmasından sonra, “alışageldik tüm kurallardan çıkmaya cüret ederek adanmış bir gönül ehli, aşkın ateşli savunucusu, semanın yaratıcısı ve tutkulu bir şairi” (38) noktasına gelir. Mevlana, geride bıraktığı eserleriyle

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

daha sonraki nesillerin "İslam âleminin Shakespeare'i " (38) olarak tanıyacağı hoşgörülü, insanları evrensel değerler etrafında birleştirmeye çalışan, barışçıl bir kimliğin sahibi olur.

Meyerovitch'in Mevlana ile ilgili kendisiyle yapılan röportajlardan oluşan "*İslâm'ın Güler yüzü*" (1998) kitabının adı ve içeriği, Şafak'ın anlatımıyla zihinlerde şekillenen Mevlana'nın din anlayışı arasında bir uyum, dikkat çekmektedir. Bir söyleşide, Fas'ta bir 'şeyh'i olduğu sorusuna Meyerovitch, olumlu cevap verir. Daha önce de değinildiği gibi, Zahara'nın Müslüman olmasına sebep olan tekkenin şeyhinin Fas'ta bulunması, bu uyumun / etkinin bir başka göstergesidir. Şafak, Mevlana'nın "nicelerinin 'kâfirlere karşı savaşmak' olarak tanımladığı zahiri bir cihaddansa, insanın kendi içine yönelerek olgunlaşmasını hedefleyen bâtinî bir cihat üzerinde" (38) durduğunu söyler. Herkese kapısını ardına kadar açık tutan Mevlana, evrensel barışın temsilcisi olarak karşımıza çıkar.

Mevlana'nın *Mesnevi* ve *Divan-ı Kebir* adlı eserleri, tamamen 'aşk' ve 'gönül' kavramları etrafında örülmüştür. Mevlana, "güzelliği her yerde, bakir doğada, insanın varlığında ve sanatta bulur" (Nasr, 1992: 167-168). İslam inancına göre Allah, insanı en güzel şekilde (ahsen-i takvim) yaratmıştır. Sonra, kendi 'Ruhundan üfleyerek' ona can vermiştir. İnsan ruhu, ruhlar âleminde Allah'ın : "Elestü bi-rabbikum / Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusuna: "Belâ/Evet" cevabı vererek, Allah'ın rabliğini onayladığını, Mevlana'ya göre de ayrıca, belâ çekmeye talip olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden, olgunlaşmak için sıkıntılara katlanmak gerekir. Hz. Adem, kendisine yasak edilen meyveyi yiyince cennetten atılır. Mevlana'ya göre, insan cennetten atıldıktan sonra, Allah'a tekrar kavuşma -Allah'ın insana Kendi ruhundan üflemesinden dolayı, insanın tekrar özüne kavuşma-arzusu nedeniyle, hep bir eksiklik hisseder. İşte bu eksikliğini tamamlama arayışının adı aşktır. Ruh, Allah'a tekrar kavuşmak için dünya arzularından sıyrılarak, sadece Allah'a yönelmelidir. Bu yöneliş, aşk ile yapılırsa kavuşma gerçekleşir. Cennetten atılan insan, böylece asıl vatanına dönmüş olacaktır.

"Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor, ayrılıkları nasıl anlatıyor:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan erkek, kadın...herkes ağlayıp inledi" (Mesnevi, 1991a: 1) diyen Mevlana, insan ve neyin ortak kaderlerinin asıl vatanlarından uzaklaşmak olduğunu ifade eder.

Mevlana, "bâtın âleminde oturanların kiblesi lûtuft ve ihsan sahibi Tanrı'dır, zâhire tapanların kiblesi kadın yüzü" (Mesnevi, 1991b: 152) diyerek, tasavvufun temeli olan bâtinî anlam izleğinin, ilahi aşkın temeli olduğunu ortaya koyar.

"Aşk şeriatı, bütün dinlerden ayrıdır.

Âşıkların şeriatı da Allah'tır, mezhebi de" (Mesnevi, 1991c: 135) diyen Mevlana, aşkın koyduğu kanunların evrenselliğini ve aşkın ilahi bir görüntüye sahip olması gerektiğini ifade eder. Şafak'ın romanda, Zahara'ya yazdırdığı 'Aşk Şeriatı' adlı kitabın adının da, yukarıda yazılan şiirden alıntı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle yazar, kurguya yerleştirdiği kitabın izleğinden hareketle, Mevlana'nın aşk anlayışının kendisindeki yansımalarını aktarmaya çalışmıştır.

Yazar, 'yaratılanı sevdim, Yaradan'dan ötürü' sözünü, Şems'e söyleyerek, Mevlana'nın, daha sonra hayat karşısındaki duruşunu özetler. Yaratılan her şey, Allah'tan bir işaret taşıdığından, onun yaşatılması temel anlayış olarak benimsenir. Bu durum, daha romanın başında, Şems'in gittiği handa hancının bir yolcuğu dövmesi üzerine, Şems araya girerek, "[s]ufiyem, canım pahasına savunurum canı; yeminimdir, karıncaya dahi kıyamam. Kollamaktır vazifem, yaşatmaktır. Velâkin şiddet yoktur adabımızda" (52) diyerek, genelde tasavvufun, özelde Mevlana'nın 'sevgi ve aşk' kavramlarına bakışını ortaya koyar. Şafak, sürekli olarak tartışma konusu olan 'Mevlana mı mürittir, Şems mi?' sorusunu, net bir biçimde cevaplamaz. Ancak, Şems'in yardımıyla / yönlendirmesiyle sürekli olarak kendisini geliştiren Mevlana'dır. Şems, 'keramet' göstererek, Mevlana'nın kendisine bağlılığını pekiştirir. Şems'in, Konya'da karşılaştığı cüzam hastalığına yakalanmış olan 'Dilenci Hasan' ile 'Fahişe Çöl Gülü'ne gösterdiği merhamet, onun yaratılana gösterdiği engin hoşgörünün ve sevginin ifadesidir. Şems, Mevlana'dan da, mağdur ve horlanmışlara sahip çıkmasını tembihler. Şafak'ın ifade ettiğine göre, ilk 'semâ' da Şems tarafından yapılmıştır. Yazar, buradan hareketle Şems'in mürşit oldu-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

ğunu ifade etmeye çalışır. Mevlana, kendi birikimi ve Şems'ten aldığı ilhamla, etkisini artırarak hissettiren bir tasavvuf anlayışının -Mevlevilik- kurucusu olarak karşımıza çıkar.

Şems'in din anlayışı, aşk ile yoğrulduğundan fanatizme ve şiddete ait unsurları içermez. Aşk, hoşgörüden beslendiğinden farklılıkları sınıflandırıp ayırtmaz. "Biz mezhep, din veya dil ayrımı bilmeyiz. Kamu âlemi bir tutar, birleriz. Başkalarının ağzından çıkan söze 'günah' demeyiz. Çünkü kalpleri Allah bilir, biz bilemeyiz" (78-79) diyen Şems'ten sonra, Mevlana, 'ne olursan ol, yine gel' diyerek, hoşgörüde kapıyı sonuna kadar açar. Yazar, inancın, aşkla yoğrulması halinde anlamlı olacağına inanır. "Aşk yoksa 'ibadet' bir kuru kelimedendir" (228) ibarettir ifadesi, geleneksel din anlayışıyla çelişiyor gibi görünse de, yazarın düşüncelerinin bütününe bakıldığında, her kişinin düzeyine göre ama samimi bir şekilde, aşkla yapacağı ibadet ve yakarışın, karşılıksız kalma- yacağı belirtilir. Kişinin "aşkla ve aşkta iman" (228) ettikten sonra, kalbinde Allah ve insan sevgisinden başka bir şey kalmaz. Çünkü "[a]şkın sahasına adım atınca kelimelere gerek kalmaz" (274). Tasavvufta, belli bir aşama kaydettikten sonra dervişlerin, yan yana oturarak saatlerce zaman geçirdikleri ve sohbet ettikleri anlatılır. Bu olağanüstü durum, aşkın psikolojik rahatsızlığın bir çeşidi olarak görüldüğü modern zamanların algılama biçiminden farklıdır. Romanda bu durum, "Baba Zaman ve Gezgin Abdal onları bıraktığım gibi duruyor. Ağzlarından tek bir kelime bile çıkmıyor. Acaba konuşmadan sohbet etmek mümkün müdür?" (83) sözleriyle, anlatıcının şüphesi üzerinden durumun olağanüstülüğü, daha çarpıcı bir biçimde sunulur. Bu ayrıcalıklı durum, okurun zihninde tasavvufi yaşam ve ibadet aşkının geldiği noktayı, güçlü bir şekilde hissettirir. Yazar, sufilerin sevgiyi, aşkı ve samimiyeti dinin temel unsuru olarak gördüklerini de belirtir.

Yazar, yanlış dinî anlayışlarla ilgili olarak da, eleştirilerde bulunur. "Yaradan'ın gökyüzünde, tepede bir yerlerde olduğunu sanırlar. Kimi de O'nu Mekke'de, Medine'de arar! Ya da mahalle camisinde!" (228) oysaki Allah, sadece 'âşıkların gönüllerine" sığabilir, diyerek, konu ile ilgili tasavvufun İslamî dayanaklarından biri olan aynı anlamdaki bir Hadis-i Kutsi'ye (Kara, 1990: 85) metinlerarasılık yöntemiyle göndermede bulunur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Metafizik bir kavram olan aşk, tasavvuf izleğinden hareket eden yazarda, akli kutsayan modern zamanların yörüngesinden çıkararak, geçmiş ve gelecek arasındaki aynılığı ifade eder. Şems, Mevlana ile olan diyalogunda sona geldiğine inanır ve Konya'dan ayrılma kararı alır. Şems, gidişini "[a]şkın olduğu her yerde, er ya da geç ayrılık vardır" (340), cümlesiyle izah eder.

Hayatın kaynağı olarak görülen aşk, aynı zamanda hiçbir engel tanımayan cazibesıyla, insanların korkusuz bir şekilde, ayıplanmaktan da çekinmeden harekete geçmesinin gerekçesi olarak da karşımıza çıkar. Şems'e olan sevgisinden dolayı, büyük din bilgini Mevlana, meyhaneye gidip şarap almaktan çekinmez. Şems getirilen şarabı içer, ancak Mevlana'ya şarabı içmesi için izin vermez. Baba Zaman tarafından Şems'e, yola çıkma zamanının geldiği, Konya'da onu nefret ve safi aşkın beklediği ve işin tehlikeli bir hal alabileceği söylenince Şems, "[m]ademki safi aşk var, kâfidir" (132) diyerek, aslında aşkın, hayattan daha değerli olduğunu ifade eder. Zaten Şems, daha önce Konya'ya gidiş yolculuğu için kendisine söylenen "vazife gibi yapılacak bir iş değildir bu. Ancak aşk için ve aşk ile yapılabilir" (102) ifadesini duyarak, bu zorlu göreve talip olduğunu belirtmiştir.

Roman Ella'nın, aşksız geçen bir ömrün boşa yaşandığını, ilahi ve beşeri aşk ayrımının anlamsız olduğunu, aşkla geçen bir hayata sahip olmanın önemli olduğunu ifade eden Şems'in, kırk kuralından sonuncusunu söylemesiyle son bulur (415). Yazar, önemli olanın aşk olduğunu, çeşitli nitelemelerle aşkın kategorize edilmesini reddeden bir söylem geliştirir. Yazarın, ilahi aşkın, aşkta tek ölçüt olarak görülmesinin yanlıgı olduğunu söylemesi, tasavvuf anlayışına kısmen de olsa popülist bir açımda bulunmak istemesiyle ilgili olduğu kanaatindeyiz. Bu bağlamda, Mevlana'nın tasavvuf anlayışı, dini kimlikten uzaklaştırılarak hümanist bir çizgiye çekilmek istenmiştir. Ella, yaşadığı olumsuzluklardan ve bunalımlardan aşk sayesinde kurtulur. Aşkın özgürleştirici etkisi sayesinde, tüm geçmişini ve geçmişine ait değerleri bir tarafa bırakır. Sonuçta Ella, aşk etrafında / aşk kaynaklı yeni değerler edinerek, yeni bir yaşama başlar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Mevlevilik tarikatı, semâ ile özdeşleşmiştir. Semâ, mutlak güzelliğe âşık olarak yaratılmış olan insanın, ses, söz ve ahenkle beliren güzellik aracılığıyla kendinden geçmesi, vecd içinde ilahi aleme yükselmesidir. Mevlana'nın deyimiyle bu yükselme insanı, özü olan Allah ile birleştirmektir (Öztürk, 1998: 156).

Semâ, tasavvufta bir cezbe halidir. Allaha ulaşmanın özlemi içinde, sufinin dünya kayıtlarından sıyrılarak kendinden geçişidir. Ruhun derinliklerine inen bir nağme, bir güzel ses, dokunaklı bir şiir sufiyi heyecanlandırabilir. Bu coşkuyla ayağa kalkan sufi, kendi çevresinde döner. Bu harekete semâ denir (Önder, 1998: 222). Meyerovitch “[s]ema, derviş için Allah'ı ile birleşip kaynaşmak için bir araçtan ibarettir” (1998: 89) diyerek semânın, Mevlevilikte anlama ve anlamlandırma temelinde ifade ettiği yeri belirtir. “Mevlevî dervişinin hırkası kabridir, külâhı da mezar taşı. Otururken ölmüş olan derviş, âdeta sûr sesini duyup dirilir ve devr-i Veledîye başlar (Gölpınarlı, 1953: 385).

Şafak, semânın nasıl ortaya çıktığı, ruhî tesirleri, ayin halini alması gibi konular üzerinde ayrıntılı olarak durmaktadır. Şems'in Mevlana'yla birlikteyken, Allah'ın isimlerini söyleyerek etrafında dönmeye başladığı Mevlana'nın da bu ayinden etkilendiği ifade edilir. Şems'in ilk semâ ayinini izleyen Mevlana, “[g]özyaşlarıma hâkim olamadım. Bıraktım bu vecd anının tılsımı hem ruhumu hem bedenimi sarmalasin” (256) der. Mevlana'daki bu derin etki, daha sonra, coşkun bir törensel görüntü ile açığa çıkar. Devrin hükümdarı 'Keyhüsrev'in de aralarında bulunduğu davetliler önünde, semâ törenleri başlar. Ney sesinin baskın olduğu müzik enstrümanları eşliğinde, Şems'in önderliğinde başlayan ve coşkun bir şekilde devam eden semânın bitiminde Mevlana, misafirlerine, [d]ostlar, bu gördüğünüz ayinin ismi semâdır. Bugünden itibaren her asırda dervişler semâyâ duracak. Bir elleri göğe işaret ederken, öteki elleri yere dönecek ki, Hak'tan aldığımız her aşk zerresini halka taksim edelim” (s. 331) diyerek, semânın, Mevlevilik tarikatı içinde ne kadar önemli bir yere sahip olacağını ifade eder. Yazar, şekilsel olarak semânın tüm ayrıntılarını ve seyirciler üzerinde sürekli artan derin etkisini, semânın coşkunlukla olan ilişkisini okurun zihnine kazımaya çalışır. Semânın sonunda hükümdarın verdiği altınları reddeden Şems, “[b]iz para için semâ etmiyoruz. Semâ manevi, semavi,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

ruhani bir danstır; yalnız ve yalnız aşk için yapılır” (332) der. Böylece semânın, kişisel çıkar sağlayabilecek yüzü ortadan kaldırılmış ve semânın kutsal bir kimlik kazanması sağlanmış olur. Yazar, bununla dinsel öğelerin, maddi çıkar sağlayan kurumlara dönüşmesinin karşısında durduğunu göstermiştir. Bu karşı duruş, Mevlana döneminin içinde bulunduğu karışıklıklar göz önünde bulundurularak düşünüldüğünde, daha fazla anlam kazanır. Şems’in hayata dair otuz ikinci kuralında “[a]ranızdaki bütün perdeleri tek tek kaldır ki, Tanrı’ya saf bir aşkla bağlanabilesin” (305) şeklinde ifade edilen samimiyet, maddileşmeden ilahi kaynağa aşkla akmak şeklinde okunabilir.

Sanatsal bir faaliyet olarak sunulan semâ, aynı zamanda Mevleviliğin varlık sebebidir. Evrenin, semâyâ ait göndermelerle anlam kazandığı ifade edilir. Mevleviler, “[e]lemde, neşede, ümitte ve yeiste, hem tek baş(larına) hem hep beraber” (407) dönerek, yaşamın mutlak kaynağı olarak kabul ettikleri Allah’a ‘aşk’ ile kavuşmayı amaçlarlar.

Sonuç

Aşk romanı, Ella Rubinstein adlı Amerikalı kadın kahramanın yaşam karşısında takındığı pasif ve aktif tavırların çakışma noktalarında açığa çıkan, özgürleşme ve hayatın odağına aşkı alma mücadelesi olarak okunabilir. Romanda bunalımlarının ve arayışlarının sonucunda, duygusal açlığını gidermek için, kendisini o güne kadar adadığı ailesinin varlığını hiçe sayan bir kadının, hayatının odağına aşkı alması ve geçmişiyle hesaplaşmadan –aktifken de pasif tavır ortaya koyan- yeni bir hayata, sessizce başlaması anlatılmaktadır.

Romanında, aşkın insan ruhunda meydana getirdiği depresyonun, hayatı yeni baştan algılama çabasına dönüşmesi, gözler önüne serilmiştir. Roman, aşkı anlatmak için kurgulanmasına rağmen tasavvufî boyut, baskın olan izlek olarak karşımıza çıkmaktadır. Şafak, belirttiğine göre ilgi ve okumalarının sonucunda ulaştığı kişisel tasavvufî bakışını yansıtmıştır. Tasavvufun temel unsurları, insana ve Allah’a bakışı, felsefî temelleri ve ulaşılacak istenen evrenin görüntüsü ile ilgili tespitler ve bilgiler kurgusal zeminde işlenmiştir. Romanda, kimi zaman oluşturulmak istenen

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

güçlü ve çevresini dönüştürme gücüne sahip Şems karakteri, kimi zaman da kurguyu tamamlamak amacıyla kısmen yapay bir görüntü çizen Çömez tipi ve daha çok hayatın içinden tipler, tasavvufî izlekte karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak 13. yüzyıl Konya'sının sosyal hayatı, insanların çekişmeleri, çıkar çatışmaları, değer yargıları, kültürel ve dini atmosfer, sıradan insanların yaşam biçimleri başarılı bir şekilde sunularak, okurun ilgisi bu kurguda da canlı tutulabilmiştir.

13. yüzyıldaki kurgunun olay örgüsü, çoğunlukla, tarihi dokuya bağlı kalarak ilerler. Ancak, edebi metnin kurgusal özelliğinden kaynaklanan bakış, kimi tartışmalı durumların açığa çıkmasına neden olmuştur. Şems karakteri, hem olay örgüsünün hem de tasavvufî izleğin odağında verilmiş ve bazen aşırı hoşgörüsüyle bazen de aşırı tahammülsüzlüğüyle ön plana çıkmıştır. Şems'in kişiliğindeki bu uç noktalar, tasavvufun yansımaları olarak sunulduğundan zihinlerde Şems ve Mevlana'dan ziyade, tasavvuf ile ilgili görüntüsel bir şaşkınlık oluşmuştur. Tasavvufun temel referansı olan İslamilik, *Aşk'ta* hoşgörü ve hümanizm olarak karşımıza çıkar. Yazar, böyle yaparak, tasavvufa ve özellikle Mevlana'ya olan ilgiyi artırmayı amaçlamış olmalıdır. Dikkatle bakıldığında bunun, kısmen de olsa tasavvufun içeri boşaltan bir yaklaşım olduğu görülür.

Tasavvufun temel kavramlarından olan sevgi ve aşk, yazar tarafından, hem hayatın hem de tasavvufun odağında olacak şekilde sunulmuştur. "Başlı başına bir dünyadır aşk. Ya tam ortasındadır, merkezinde, ya da dışındadır, hasretinde" (415) şeklinde, Şems'in sözleriyle son bulan romanda, Ella'nın insani aşkı ve -örtük olarak ifade edilen- daha sonra ilahi aşkı, hayatının odağına alması ve bunun sonucunda yaşadığı dönüşüm ifade edilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

KAYNAKÇA

- Abdulkerim Kuşeyrî (1991). **Kuşeyrî Risalesi**, Haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ahmet Eflâkî (1989). **Âriflerin Menkıbeleri**, c. I, Çev.: Tahsin Yazıcı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- AYGÜNDÜZ, Filiz: "Yazdığım Her Kitap Aşkımızı Tazeliyor", (Elif Şafak İle Söyleşi), **Milliyet**, 01.Mart 2009.
- BOLAY, S. Hayri (1990). **Felsefî Doktrinler Sözlüğü**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- CHITTICK, William (2008). **Tasavvuf**, Çev.: Turan Koç, İstanbul: İz Yayıncılık.
- CUMALIOĞLU, Yelda: "Elif Şafak Cemaate Yakın mı?", (Elif Şafak İle Söyleşi), 28. Mart 2009, <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem.id:254> (ET: 20.04.2009).
- DEMİRÇİ, Senai, <http://www.ilkvahiy.net/islami-bilgiler/b-harfinin-sirri-21519/> (ET: 23.09.2009).
- DEVELİOĞLU, Ferit (1992). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara: Aydın Kitabevi.
- ERAYDIN, Selçuk (1990). **Tasavvuf ve Tarikatler**, İstanbul: Marifet Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki (1953). **Mevlana'dan Sonra Mevlevilik**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- GÜVENÇ, Refik Sıla. "Göle Atılan Taşın Hikâyesi; Aşk", (Elif Şafak İle Söyleşi), **Evrensel Gazetesi**, 22. Mart 2009.
- KARA, Mustafa (1990). **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KUR'AN-I KERİM** (2005). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Mehmet Nazmi Efendi (2005). **Osmanlılarda Tasavvufî Hayat – Halvetilik Örneği- Hediye-tü'l-İhvan**, Haz.: Osman Türer, İstanbul: İnsan Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

- Mevlâna (1991a). **Mesnevî**, c. I, Çev.: Veled İzbudak, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Mevlâna (1991b). **Mesnevî**, c. VI, Çev.: Veled İzbudak, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Mevlâna (1991c). **Mesnevî**, c. II, Çev.: Veled İzbudak, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEYEROVITCH, Eva de Vitray (1998). **İslâm'ın Gülüyüzü**, Çev.: Cemal Aydın, İstanbul: Şule Yayınları.
- Muhyiddin-i Arabî (1992). **Fusûs ül-Hikem**, Çev.: Nuri Gencosman, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- NASR, Seyyid Hüseyin (1992). **İslâm Sanatı ve Mâneviyâtı**, Çev.: Ahmet Demirhan, İstanbul: İnsan Yayınları.
- ÖNDER, Mehmet (1998). **Mevlana ve Mevlevilik**, İstanbul: Aksoy Yayıncılık.
- ÖZTÜRK, Çiğdem "Sen Sadece Bir Kalemsin", (Elif Şafak İle Söyleşi), **Radikal Cumartesi**, 21. Mart 2009.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri (1998). **Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler**, İstanbul: Sidre Yayıncılık.
- PALA, İskender, "Kırk" **İslâm Ansiklopedisi**, C: 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 2002, s.466-467.
- ŞAFAK, Elif (2009). **Aşk**, İstanbul: Doğan Kitap.
- ÜSTÜNGÖR, Nurten, "B'nin Sırrı",
<http://www.kibrisligazetesi.net/kibrisli/site/tr/main.php?action: id:142>, (ET: 23.09.2009).